

Handteekening van den vreemdeling,

Joh. Layb. Markus

Ide Leib Kartuz
**KLEERMAKER IN
AUSCHWITZ**

DAVID VAN TURNHOUT & DIRK VERHOFSTADT

Houtekiet
Antwerpen / Amsterdam

Inhoud

Proloog 9

Deel een
Treblinka 21

Deel twee
Antwerpen 95

Deel drie
Auschwitz 161

Deel vier
Mauthausen 239

Deel vijf
Antwerpen 259

Epiloog 291

Dankwoord 297

Bibliografie 301

Noten 309

Personenregister 329

Familie Kartuz

Moszek Kalma Kartuz (1884-1942/43) x Sura Kartuz (1882-1924)

|

Abram Kartuz (1908-1942/43)

Chaja Kartuz (1910-1942/43)

Itta Kartuz (1910-1912)

Zyskind Kartuz (1914-1942/43)

Idé Leib Kartuz (1905-1995) x Chaja Artman (1896-1942)

|

Charles-Victor Kartuz (1931-1942)

Simone Kartuz (1933-1942)

Idé Leib Kartuz (1905-1995) x Joséphine Vervloet (1927)

|

Ellen Kartuz (1947-2009) x Henri Eyletters (1942)

|

Cathy Eyletters (1968)

Nadine Eyletters (1969)

Danny Eyletters (1972)

Benno Kartuz (1948) – Greta De Voeght (1944) x

|

André Van Turnhout (1937-2019)

David Van Turnhout (1982)

Familie Artman

Hejnoch Artman (1885-1942/43) x Hadessa Apelowicz (1882-1942/43)

|

Chaja Artman (1896-1942) x Ide Laib Kartuz (1905-1995)

|

Charles-Victor Kartuz (1931-1942)

Simone Kartuz (1933-1942)

Litman Artman (1897-1992) x Deborah Zucker (?)

|

Elaine Artman (1930-1991)

Mireille (Mimi) Artman (1932)

Gitla Artman (1899-1942/43)

Fajgla Artman (1903-1961) x Abraham Dzierlatka (1904-1988)

|

Lilliane Dzierlatka (1930-2019) x Nathan Shuman (1927)

|

Kip Shuman (1960)

Laura Dzierlatka (1932-2008)

Abram Artman (1904-1942/43)

Jacob Artman (1906-1945) x Paula Singer (1910-1942)

Mindla Artman (1912-1942/43)

*Opgedragen aan Natan Ramet (1925-2012),
Stichtend voorzitter van het Joods Museum van Deportatie en Verzet
en drijvende kracht achter Kazerne Dossin.*

Proloog

Paps

Toen ik een jaar of zes was, reden we soms met de auto door de stad. In de winter dampten de ruiten altijd aan. Dan maakte ik tekeningen op de achterraut. Dat ene raam boeide mij, want er liepen strepen door. En er hingen ook kabeltjes aan die je los kon trekken. Jarenlang heeft mijn moeder nog gesakkerd op haar Renault waarvan de achterraut niet ontwasemde. Ze heeft me nooit verdacht. Soms gingen we winkelen, soms naar de bank, en heel soms gingen we samen iets eten. Zo kreeg ik als dessert eens een ijsje uit een zwarte hoge hoed. Enkele keren reden we naar een andere buurt, waar ik vanop de achterbank vreemde mensen zag met grote hoeden en lange, zwarte jassen. Aan het stadspark reden we een straatje in, tot bij een appartement waar we moesten zijn. Het appartement van de Paps.

Omdat ik er op de grond met autootjes speelde, herinner ik me vooral de stoelpoten nog. Daar kwam ik even tussenuit om mijn nieuwjaarsbrief voor te lezen. Lezen was het eigenlijk niet. Ik had de tekst op school vanbuiten geleerd. Misschien kreeg ik daar een cent voor, maar daar deed ik het niet voor. Het zakje echte babelutten van de zee was veel leuker om te krijgen. De lieve, oude man die ze me gaf, lachte bijna altijd. Als afsluiter van het officiële gedeelte omhelsde hij me hartelijk, waarna ik met een babelut in de mond weer tussen de stoelen verdween. We zagen elkaar weinig, maar toch was hij voor mij vertrouwd. Niet iedereen die ik als kind moest knuffelen, voelde zo aangenaam. Ik had een hekel aan ooms met baarden, dat prikte. Misschien was ik aan hem gewend omdat hij bij ons thuis kwam en erbij was op gezellige zondagen. Mama deed dan extra haar best en toverde met haar schamele budget de lekkerste dingen op haar mooi gedekte tafel. Ik zat in de zetel terwijl iedereen van een garnalencocktail smulde.

‘De tomaten zijn lekker *knasperig*,’ zei hij.

Zijn zoon Benno, die ik toen papa noemde, werd boos en verbeterde hem. ‘Het is “knapperig”, en daarbij: tomaten zijn niet knapperig,’ waarna ze verder kibbelden in een taal die ik niet begreep. De relatie tussen Benno en mijn moeder liep allesbehalve gesmeerd. Hij woonde niet bij ons, maar ongeveer de helft van de tijd die hij bij ons doorbracht, maakte hij ruzie met mijn moeder. Op een dag was ik daar de spil van. Benno riep dat ik van hem was en trok aan mijn arm, maar mama liet niet los. Ik voelde de warmte van zijn sigaret tegen mijn gezicht. Na wat geduw en getrek ging hij weg. Zo snel als ze kon, duwde mama me in de auto en reed weg. Volgens mij toerden we gewoon maar wat. We leken niet echt een doel te hebben. We stopten bij vrienden van mijn moeder die ik niet kende, maar ze waren niet thuis. Daarna keerden we weer naar huis.

Zo ging het wel vaker, tot Benno op een dag niet meer welkom was. Mama had genoeg van de ruzies en besloot er de brui aan te geven. Nog een laatste keer poetste hij zijn tanden in onze badkamer. Dat deed hij met zijn vinger. Mama had zijn tandenborstel al weggegooid, zei hij. Toen hij weg was, drukte ze me op het hart dat ik elk contact met die man moest vermijden. Later vertelde mijn oudste zus dat ze allemaal bang waren dat hij me zou ontvoeren, naar Israël.

Hoewel Benno zich bij ons thuis niet meer vertoonde, dook hij soms op aan de schoolpoort. Dan verstijfde ik en kon ik geen woord meer uitbrengen. Ik had het nog moeilijker met zijn verschijningen op de speelplaats. Andere kinderen vroegen me wie die man was. Daar kon ik zelf niet eens op antwoorden. Mijn papa was hij niet, maar wie was hij dan wel? Na een spervuur van indringende vragen duwde hij me een stuk speelgoed in mijn handen, meestal dingen die ik van mijn moeder nooit gekregen zou hebben. Mijn klasgenoten vonden zijn bezoeken bijzonder, maar leuk. Dat verkleinde enigszins mijn schaamte. Door zijn geschenken aan te nemen, voelde het alsof ik mijn moeder verraadde, maar na een tijdje namen zijn schoolbezoeken af. De schooldirectie maakte het hem niet makkelijk. Ze waren op hun hoede voor een man die tijdens de schooluren zomaar de speelplaats op kwam gewandeld. Vaderschap claimen kon Benno niet, want hij heette Kartuz, en ik Van Turnhout.

Op een keer raakte een verjaardagskaart van Benno via de post toch bij mij. Mijn jongste zus scheurde ze meteen in tweeën, gooide het deel met zijn naam erop weg, en schreef er iets helemaal anders op. Ze was

tien jaar ouder dan ik en had de gezinsproblemen veel bewuster meegemaakt. Aan Benno Kartuz hoorde ik simpelweg niet te denken. Achteraf gezien begrijp ik hen wel. Ze waren bang, wilden een donkere periode uit hun leven vergeten en mij tegelijk beschermen. Maar toen ik tien was, begon ik vragen te stellen. ‘Vroeger vierden we wel eens kerst met de Paps en Benno. Wie is eigenlijk Benno, en wie was de Paps? Is Benno mijn vader, of is het André Van Turnhout?’

Ik schakelde mijn oudste zus, Nathalie, in als bemiddelaar omdat ik wist dat het onderwerp bij mijn moeder moeilijk lag. Omdat Nathalie minder emotioneel was, kon ik met haar makkelijker over zulke dingen praten. Bij haar had ik meer kans op objectieve antwoorden. Ze beloofde me het te zullen bespreken met mama. Later bracht ze me het nieuws: ‘Ze gaat het je vertellen op oudejaarsavond.’ In de hoop op duidelijkheid, heb ik er nachtenlang van wakker gelegen. Mama en ik vierden oudjaar met zijn tweeën, gewoon thuis. Het was feest, dus mocht ik opblijven om naar het vuurwerk te kijken. We aten hapjes in de salon en klonken met onze chique glazen. Het mijne gevuld met kinderchampagne en het hare met Moët & Chandon.

Ik had me een tijdje ingehouden, maar al vrij vroeg op de avond probeerde ik zonder eieren te breken eindelijk mijn vraag te stellen.

‘Wie is nu eigenlijk mijn papa, mama?’

Benno Kartuz bleek mijn echte vader te zijn. Maar waarom had ik dan een andere naam?

‘André wilde je erkennen voor de wet en Benno niet. Benno wilde niet je officiële vader zijn.’ Volgens mama was hij slecht en ik moest haar verwittigen als hij bij me in de buurt kwam.

‘En de Paps dan?’

Hij was de vader van Benno, mijn grootvader dus. Hem had mama heel graag, maar omdat ze volledig met het hoofdstuk Benno wilde breken, had ze ook met hem alle contact verbroken. We keken samen naar het vuurwerk en ik nam vrede met de situatie zoals ze was. Ik geloofde toen dat Benno slecht was, maar die lieve Paps, met zijn zachte lach en zijn babelutten van de zee, bleef ik diep vanbinnen trouw.

Poolse Jood

Vijftien jaar later liep ik met een fortuin aan diamanten onder de arm naar de Antwerpse Diamantbeurs. Door het mooie weer stonden overal op straat Joden en Indiërs met elkaar zaken te doen. Een jaar eerder had mijn stiefvader me aangeraden om een diamantopleiding te volgen. ‘Daarmee kan je goed je kost verdienen, kleine.’

Na een stage in Congo ging ik aan de slag als verkoper bij een Israëliisch diamantbedrijf. De firma van Israëliische liberale en orthodoxe Amerikaans-Joodse eigenaars was wereldwijd actief en vooral bekend in de Verenigde Staten. Vanuit hun bijkantoor in Antwerpen moest ik zien te verkopen wat de markten van Hongkong en New York niet wilden. Op de beurs verkocht ik dan ook weinig. Om goeie zaken te doen, moest ik op reis, weg van de kern. München, Genève of het zuiden van Frankrijk stonden elke maand op de agenda. Als ik niet alleen reisde, waren er meestal Israëli's of New Yorkse Joden bij.

De Israëli's waren vrij agressief en sterk gericht op verkoop. De orthodoxe New Yorkers waren rustiger. Een van die laatste, Moshe, vertelde me over een safari, en hoe God de natuur minutieus als een horloge in elkaar had laten passen. Ik geloofde niet in God, maar liet Moshe begaan. Hij was er diep van overtuigd dat het zo was, en mijn job was belangrijker dan mijn mening. Als we op reis gingen, sleepte hij altijd een koffer met voedsel mee. ‘Koosjer eten kan je niet overal kopen en ik kan toch niet omkomen van de honger,’ lachte hij. Hij was niet de enige. Alle vrome Joden met wie ik reisde, namen altijd twee koffers mee. Eentje met kleren en eentje met voorraad. Met Moshe kwam ik op vreemde plekken. In Zwitserland overnachtten we steevast in een Joods rusthuis. De badhanddoeken roken er naar oude mensen en overdag kon ik de Dettol nog in mijn kleren ruiken, maar het eten was er koosjer. Moshe onderbrak regelmatig het werk om te bidden, dat was ik gewend van hem, maar op een dag, tijdens een internationale juwelenbeurs, gebeurde er iets bijzonders. Vlak voor openingstijd kwamen alle Joden van ons team, ook de Israëli's, samen om te bidden. Ze eerden de slachtoffers van de Holocaust. Dat intieme moment waarbij volwassen mannen vooroverbogen en met de hoofden bij elkaar rouwliederen zongen, ging recht door mijn ziel. ‘Ik ben zelf ook van Joodse afkomst,’ vertrouwde ik Moshe toe.

Ik was daar trots op, maar was bang dat echte Joden me niet zouden geloven. Hoe kon ik ook verklaren dat mijn biologische vader Kartuz